

Εισαγωγή

Οι γλώσσες δεν διαφέρουν απλώς στον τρόπο
με τον οποίο ταξινομούν την πραγματικότητα
κατατέμνοντάς την, αλλά και στον τρόπο
με τον οποίο την ανασυνθέτουν στο επίπεδο του λόγου.

Paul Ricœur
Για τη μετάφραση

Η συγγραφή ενός βιβλίου κατά κανέναν τρόπο δεν υποχρεώνει τον συγγραφέα να δικαιολογήσει την πρωτοβουλία που ανέλαβε να το γράψει. Στην περίπτωση, όμως, του συγκεκριμένου εγχειρήματος, αισθάνομαι την ανάγκη να δώσω κάποιες εξηγήσεις που απαντούν, θέλω να πιστεύω, στο ερώτημα του πώς κάποιος που δεν είναι επαγγελματίας μεταφραστής, αλλά και δεν αποτελεί μέλος του ευρύτερου ακαδημαϊκού χώρου που μελετά τις διάφορες συνιστώσες του φαινομένου της μετάφρασης, αποφάσισε να αναλώσει χρόνο, ενέργεια, συναίσθημα και χρήμα, και να ασχοληθεί με ένα μάλλον εξειδικευμένο θέμα, όπως αυτό που πραγματεύεται το συγκεκριμένο βιβλίο. Οφείλω, όμως, και μια δεύτερη απάντηση, που αφορά στο αναπόφευκτο ερώτημα, γιατί επέλεξα το βιβλίο του **J. D. Salinger, *The Catcher in the Rye***, ως μέσο ανάδειξης των πολλαπλών και αναπότρεπτων προβλημάτων που κατά κανόνα συνεπάγεται η απόπειρα μετάφρασης ενός λογοτεχνικού έργου από τη γλώσσα-πηγή στη γλώσσα-στόχο.

Η εμπλοκή μου με τη *μετάφραση*, και τη *μεταφραστική διαδικασία* ειδικότερα, χρονολογείται από την εποχή που, πρωτοετής φοιτητής της Ιατρικής, προσπαθούσα να μάθω την αγγλική ιατρική ορολογία «μεταφράζοντας», με τη βοήθεια κάποιων στοιχειωδών αγγλοελληνικών λεξικών, το μνημειώδες πλέον ***Chamberlain's Symptoms and Signs in Clinical Medicine. An Introduction to Medical Diagnosis***. Η πρώτη ουσιαστική συνειδητοποίηση του αδιαλείπτως εμφιλοχωρούντος μεταφραστικού λάθους κατά τη με-

ταφραστική διαδικασία ήταν η απόδοση στα ελληνικά του ρήματος *involve*. Αν και εντελώς ανυποψίαστος και οπωσδήποτε άσχετος την εποχή εκείνη σε ό,τι αφορά στις βασικές αρχές της μεταφραστικής πρακτικής, αντιλαμβάνομαι, παρ' όλα αυτά, τη σημασία του συγκεκριμένου στην ερμηνεία μιας λέξης και το γεγονός ότι δεν υπήρχε αναλογία μεταξύ γλωσσικών δομών και σημασίας. Φυσικά, είναι περιττό να τονίσω ότι τις αλησμόνητες εκείνες ημέρες έννοιες όπως «ισοδυναμία», «μεταφραστικές στρατηγικές», «μεταφραστικές τεχνικές», «τα λάθη στη μετάφραση» και πολλά άλλα στοιχεία της ορολογίας της μετάφρασής μου ήταν παντελώς άγνωστα. Το σημαντικότερο βεβαίως ήταν ότι η νεανική αμέλεια και η πλεονάζουσα πτωχαλαζονική διάθεση εκείνων των χρόνων με έκαναν να πιστεύω ότι η μετάφραση είναι μια απλή υπόθεση.

Την ίδια εποχή, και με αφορμή το ενδιαφέρον μου αφενός μεν για τη λογοτεχνία και αφετέρου για την καλλιέργεια των ξένων γλωσσών, άρχισα να επεκτείνω τις μεταφραστικές μου δραστηριότητες και στην απόπειρα απόδοσης στα ελληνικά κάποιων ενδιάμεσης δυσκολίας διηγημάτων στην αγγλική και γαλλική γλώσσα που αναζητούσα στους ανεπανάληπτους εκείνους χώρους που τόσο αποφασιστικά με διαμόρφωσαν και δεν υπάρχουν πια, όπως το **Βιβλιοπωλείο Ελευθερουδάκη** στην οδό Νίκης, ο **Κάουφμαν** στη Σταδίου και ο **Παντελίδης** στην οδό Αμερικής.

Επαναλαμβάνω όμως ότι, παρά την άγνοια των προβλημάτων και των κινδύνων που συνοδεύουν κάθε μεταφραστική απόπειρα, υποψιαζόμουν από τότε ότι το κείμενο εκφέρεται σε πολλά επίπεδα, *σημασιολογικό, λεξιλογικό, μορφο-συντακτικό, υφολογικό, πραγματολογικό*. Σε ό,τι αφορά σε αυτό το τελευταίο, αγνοούσα βεβαίως τελείως την εποχή εκείνη τι σημαίνει *πραγματολογία* και συνεπώς είχα άγνοια του γεγονότος ότι τα *πραγματολογικά λάθη* είναι από τα σοβαρότερα που μπορεί να κάνει ένας μεταφραστής.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, εγκαινιάστηκε προοδευτικά μια κλιμακωτή μύησή μου στα προβλήματα της μετάφρασης από μια γλώσσα σε μια άλλη και, θα έλεγα, όχι τόσο από την ανάγκη που προέκυψε σε μεταγενέστερο στάδιο της ακαδημαϊκής μου διαδρομής να μεταφράσω ένα κλασικό ιατρικό σύγγραμμα για τους φοιτητές μου

(*Robbins and Cotran Pathologic Basis of Disease*), όσο εξαιτίας ενός μείζονος ενδιαφέροντος που χρόνια τώρα συντηρώ για τη λογοτεχνία και ενός άλλου εξίσου σοβαρού διαχρονικού ενδιαφέροντός μου για τις ξένες γλώσσες.

Γίνομαι σαφέστερος. Οι εμπειρίες, τις οποίες έχω συσσωρεύσει από τις επανειλημμένες κατά το παρελθόν απόπειρές μου να ξαναδιαβάσω σε μετάφραση ένα λογοτεχνικό έργο το οποίο αρχικά είχα διαβάσει στο πρωτότυπο, διατρέχουν όλη την γκάμα, από τη μοναδική σε ένταση αισθητική τέρψη που σου προκαλεί μια προσεγμένη, ευφυής και επιτυχημένη μετάφραση μέχρι την οργισμένη απορία στον βαθμό της εμβροντησίας για την απαράδεκτη κακοποίηση της γλώσσας του πρωτοτύπου από πρόχειρες, ασυλλόγιστες και ελλειμματικές μεταφράσεις.

Παραθέτω ενδεικτικά μία τέτοια περίπτωση από μετάφραση έργου γνωστού Γάλλου συγγραφέως:

«Il avait une grande tête rose, a grand nez, des yeux gris... et un bouillonnement de cheveux blond platine qui grisonnaient».

Και η ελληνική απόδοση:

«... κι έναν ξανθοπλατινένιο θάμνο που γκριζάριζε».

Ακόμα ένα:

«et de prendre pied sur la partie pontée d' une embarcation mouillée le long de la halle».

«και είχε πατήσει στο κατάστρωμα ενός βρεγμένου (αντί αγκυροβολημένου) ψαροκάικου κατά μήκος της ψαραγοράς».

Όμως ο προσεκτικότερος Άγγλος μεταφράζει:

«and landed on the deck of a vessel moored parallel to the market hall».

Και να επισημάνω εδώ ότι δεν αναφέρομαι μόνο σε ελληνικές μεταφράσεις αγγλικών, γαλλικών, γερμανικών ή ισπανικών κειμένων, αλλά βεβαίως και σε μεταφράσεις που αφορούν σε μία από τις τέσσερις μείζονες γλώσσες που προανέφερα σε μία άλλη από αυτές. Το ερώτημα που αναπόδραστα εδημιουργείται μετά από κάθε

τέτοια περιπέτεια ήταν το ακόλουθο: Γιατί κάποιες μεταφράσεις σε τέρπουν και άλλες σε εξοργίζουν; Και, επιπλέον, θα μπορούσε η συγκροτημένη και αιτιολογημένη παρέμβαση ενός συστηματικού αναγνώστη μεταφρασμένων λογοτεχνικών έργων να συμβάλει στη βελτίωση της ποιότητας του μεταφρασμένου έργου;

Σε αυτό το σημείο νομίζω ότι οφείλω να διευκρινίσω πως στις περισσότερες των περιπτώσεων η επιθυμία μου να ασχοληθώ με τη μετάφραση ενός λογοτεχνικού έργου, το οποίο είχα αρχικά διαβάσει στο πρωτότυπο, σχετιζόταν με τη βαθύτατη πεποίθησή μου ότι ένας από τους καλύτερους τρόπους όχι μόνο εκμάθησης αλλά και συντήρησης της γνώσης μιας ξένης γλώσσας είναι η μελέτη της γλώσσας που σε ενδιαφέρει μέσα από τη λογοτεχνία της συγκεκριμένης γλώσσας.

Ο **Harry Steinbauer**, καθηγητής στην Έδρα των Γερμανικών και Σημιτικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Santa Barbara στην Καλιφόρνια, στον πρόλογο του βιβλίου του **German Stories/Deutsche Erzählungen: A Bilingual En Face Anthology** είναι κατηγορηματικός επ' αυτού:

«Ever since I began teaching I have believed that language learning should be through the medium of the best literature and thought created by the culture whose language is being studied».

(«Από τότε που άρχισα να διδάσκω πίστευα ότι ο καλύτερος τρόπος εκμάθησης μιας γλώσσας ήταν μέσω των έργων της καλύτερης λογοτεχνίας και των ιδεών που δημιούργησε η κουλτούρα της γλώσσας η οποία μελετάται»).

Θεωρώ σκόπιμο να παραθέσω μία ακόμη άποψη, που υπερτονίζει τη σημασία της εκμάθησης μιας οποιασδήποτε ξένης γλώσσας μέσω της λογοτεχνίας της. Η άποψη που παραθέτω περιλαμβάνεται σε σχόλιο αναγνώστη, που απαντά σε άρθρο του Rick Gekoski στην **Guardian** στις 25.5.2011 με τίτλο

«Translations lost in Booker International Prize Judging»

και υπότιτλο

«It's a sad truth that authors whose original work one cannot read are at an inescapable disadvantage».

(«Είναι μια πικρή αλήθεια ότι συγγραφείς των οποίων το πρωτότυπο έργο δεν μπορεί να διαβαστεί βρίσκονται σε ένα αναπόφευκτο μειονέκτημα»).

Σχολιάζει ο αναγνώστης:

«Don't learn the language and then read the book. Learn the language by reading the book. Learn French by reading Proust and learn Russian by reading Dostoyevsky. Each of these exercises took me about ten years, because I didn't have any background in languages. But without a doubt, they were two of the most fascinating and rewarding projects that I ever undertook. I never accepted the common statement that you can only learn a language when you are young. You simply start when you are ready and motivated. And the best thing about the exercise is that the pleasure of reading in that other languages does not come after you have mastered the language, it begins the moment you start».

(«Μη μάθεις τη γλώσσα και μετά διαβάσεις το βιβλίο. Μάθε τη γλώσσα διαβάζοντας το βιβλίο. Μάθε γαλλικά διαβάζοντας Proust και μάθε ρωσικά διαβάζοντας Dostoyevsky. Καθεμία από αυτές τις ασκήσεις μου πήρε περίπου δέκα χρόνια, διότι δεν είχα καμία προηγούμενη γνώση στις γλώσσες. Όμως, αναμφίβολα, αυτές υπήρξαν δύο από τις συναρπαστικότερες και ανταποδοτικότερες δραστηριότητες που ανέλαβα στη ζωή μου. Ουδέποτε αποδέχθηκα την επικρατούσα αντίληψη ότι μπορείς να μάθεις μια γλώσσα μόνο όταν είσαι νέος. Απλούστατα, αρχίζεις μια γλώσσα όταν νιώθεις έτοιμος και έχεις ένα ισχυρό κίνητρο. Και το σημαντικότερο πράγμα αυτής της άσκησης είναι ότι την απόλαυση της ανάγνωσης στην άλλη γλώσσα δεν τη βιώνεις αφότου έχεις κάνει κτήμα σου τη γλώσσα, αλλά τη “γεύεσαι” από τη στιγμή που αρχίζεις»).

Ποιο είναι το μήνυμα που αναπόδραστα προκύπτει από τις δύο προαναφερθείσες διατυπώσεις; Το μήνυμα που προκύπτει είναι ότι σε μια εποχή όπου η γνώση μιας ή και περισσότερων ξένων γλωσσών